I etap - Warsztaty dokumentacyjne i renowacyjne dotyczące tematyki zabytkowych płyt epitafijnych cz.2 dla uczniów klasy 2L Zespołu Szkół Plastycznych im. Stanisława Kopystyńskiego, ul. P.Skargi 23, we Wrocławiu

Prowadzący:
mgr Dorota Kowalik-Kociszewska
mgr Sławomir Oleszczuk

Sekcja Konserwatorów Dzieł Sztuki
przy OW Związku Polskich Artystów Plastyków we Wrocławiu, Jatki 1-2

22 maj i 05 czerwiec 2017, Wrocław

Wszelkie publikowanie i kopiowanie bez zgody autora zabronione, opracowanie chronione prawem autorskim. Autor prezentacji D.Kowalik-Kociszewska

Warsztaty - część I

1. Rozmieszczenie epitafiów na Dolnym Śląsku w XVI-XVIIIw. (prezentacja w siedzibie OW ZPAP)

2. Epitafium: forma, geneza

3. Epitafium Melchiora Brichsel z płd. elewacji kościoła św. Elżbiety we Wrocławiu. Projekt finansowany z Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego

4. Projekt zbiegł się z obchodami 500 lecia Reformacji w Polsce i w Europie.

5. Warsztaty „in situ" z grupą licealistów oraz nauczycielami z Zespołu Szkół Plastycznych im. S.Kopystyńskiego we Wrocławiu.

6. Pobranie próbek do badań instrumentalnych.

Warsztaty - część II

1. Rysowanie inskrypcji płyty epitafijnej Melchiora Brichsel.

2. Prezentacja wyników badań, wnioski.

3. Spotkanie z Panem Januszem Stankiewiczem - autorem licznych fotografii na tle płyty.

Warsztaty - część I

1. Rozmieszczenie epitafiów na Dolnym Śląsku w XVI-XVIIIw.

Piaskowcowe epitafia na Dolnym Śląsku powstawały głównie i przede wszystkim tam, gdzie było zapotrzebowanie na tego rodzaju sztukę. Bogactwo złóż i liczne kamieniołomy sprzyjały rozwojowi tego rodzaju sztuki oraz pozwalały na dobór i szybką dostawę materiału. Zamówieniom sprzyjał trwający w miastach Śląska rozwój architektoniczno-artystyczno-gospodarczy.
Prym w działalności artystyczno-kamieniarskiej wiodły oczywiście główne miasta Dolnego Śląska takie jak:

- Wrocław,
- Legnica,
- Świdnica,
- Strzegom,
- Kłodzko.

I to właśnie w okolicach tychże miast wydobywano kamienie i do tychże miast zjeżdżali artyści, kamieniarze, aby zapewnić sobie intratne zlecenia.

Rozmieszczenie złóż kamieni na Dolnym Śląsku.

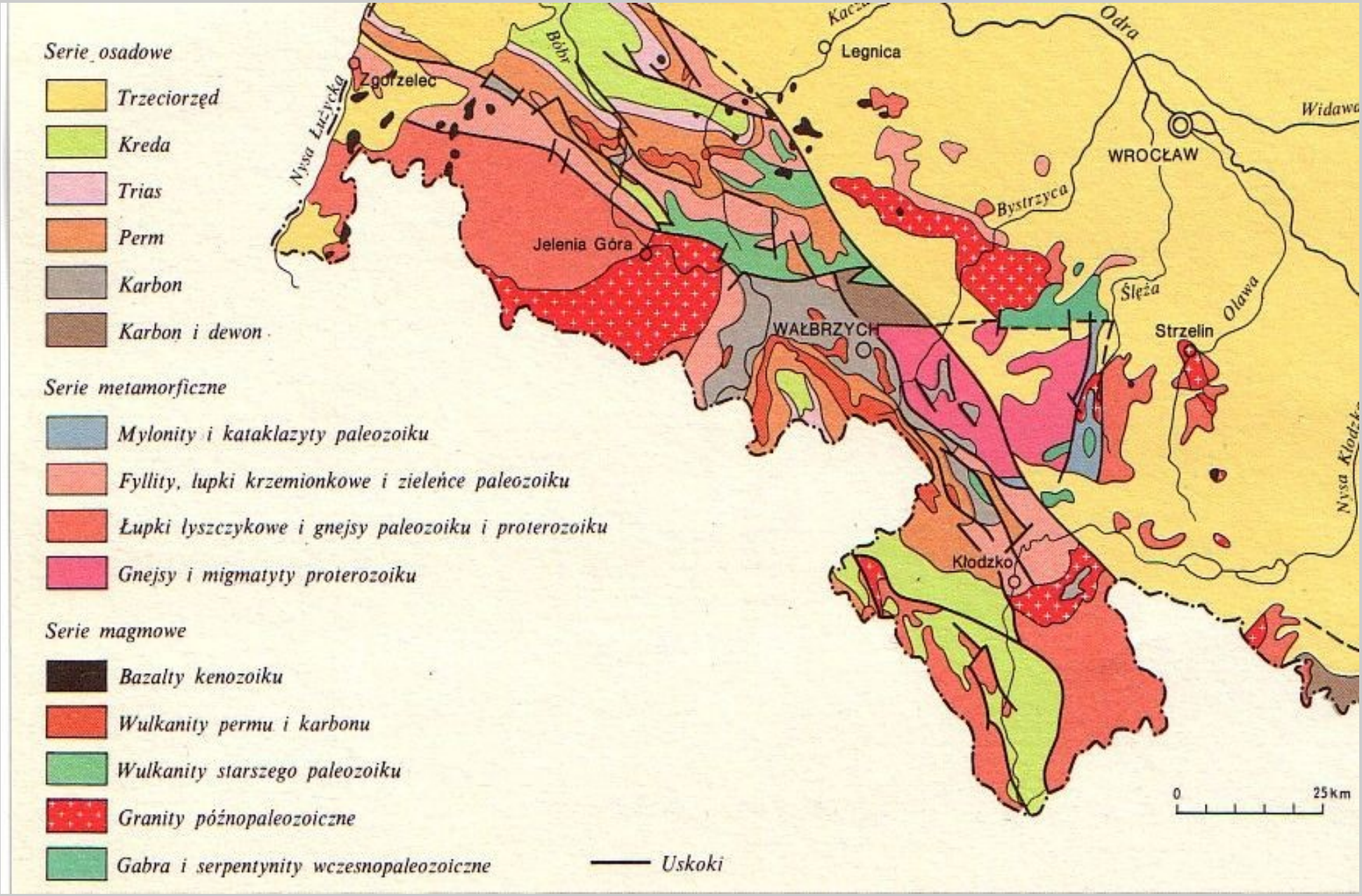

Mapa geologiczna Sudetów- http://www.granimex-granit.pl/upload/upload/mapa_dolnego_slaska.jpg

Rozmieszczenie złóż kamieni wraz z wydobyciem na rok 2012 na Dolnym Śląsku.

Dominuje wydobycie skał magmowych: granit, bazalt, dolomit, melafirów i bardzo nieliczne piaskowce i wapienie.

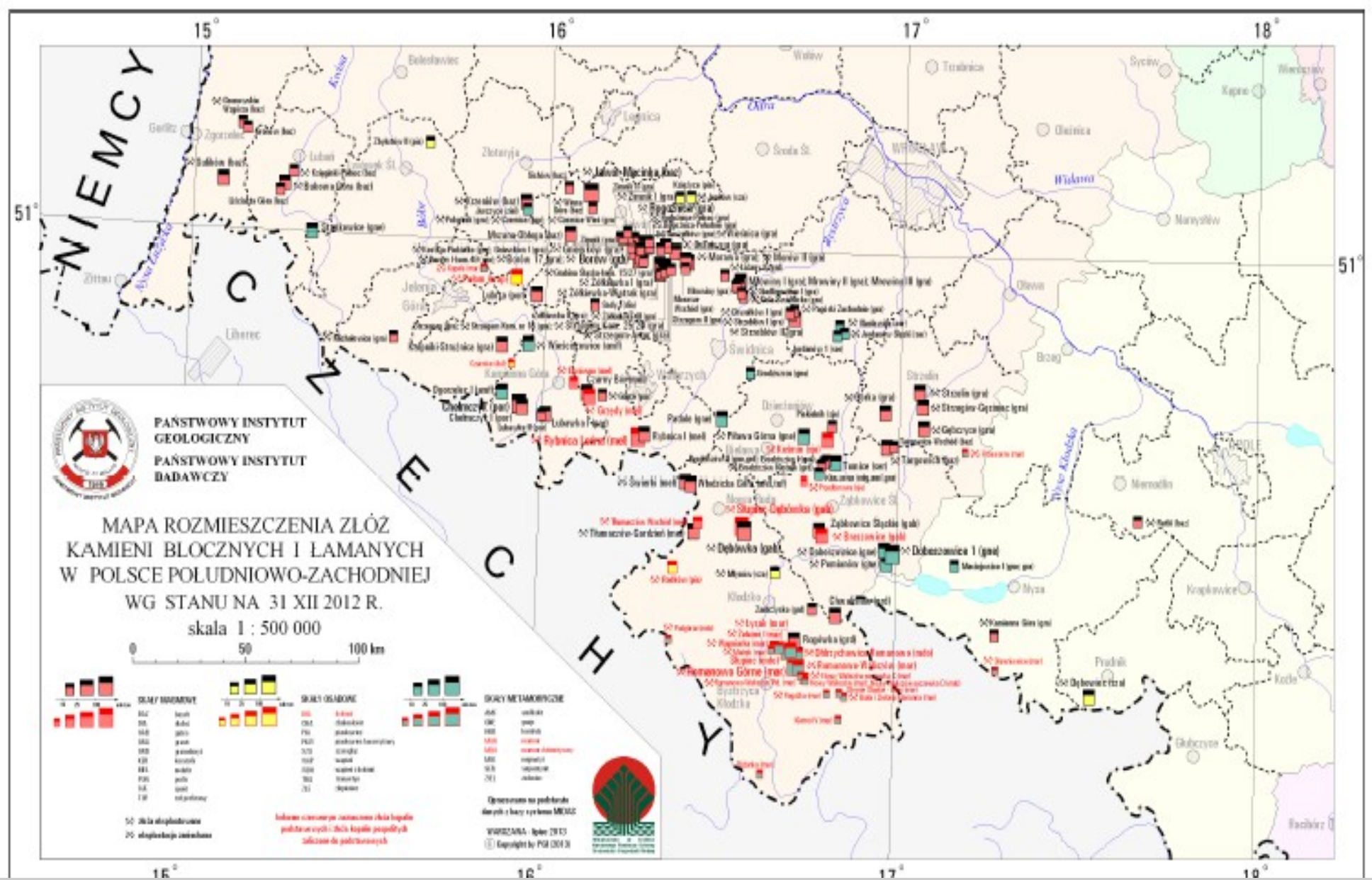

http://surowce-kopalnie.pl/MAPY/1.jpg

Rozmieszczenie złóż kamieni wraz z wydobyciem na rok 2012 w Polsce płd-wsch. (dla porównania)

Dominuje wydobycie skał osadowych: wapienie i piaskowce.

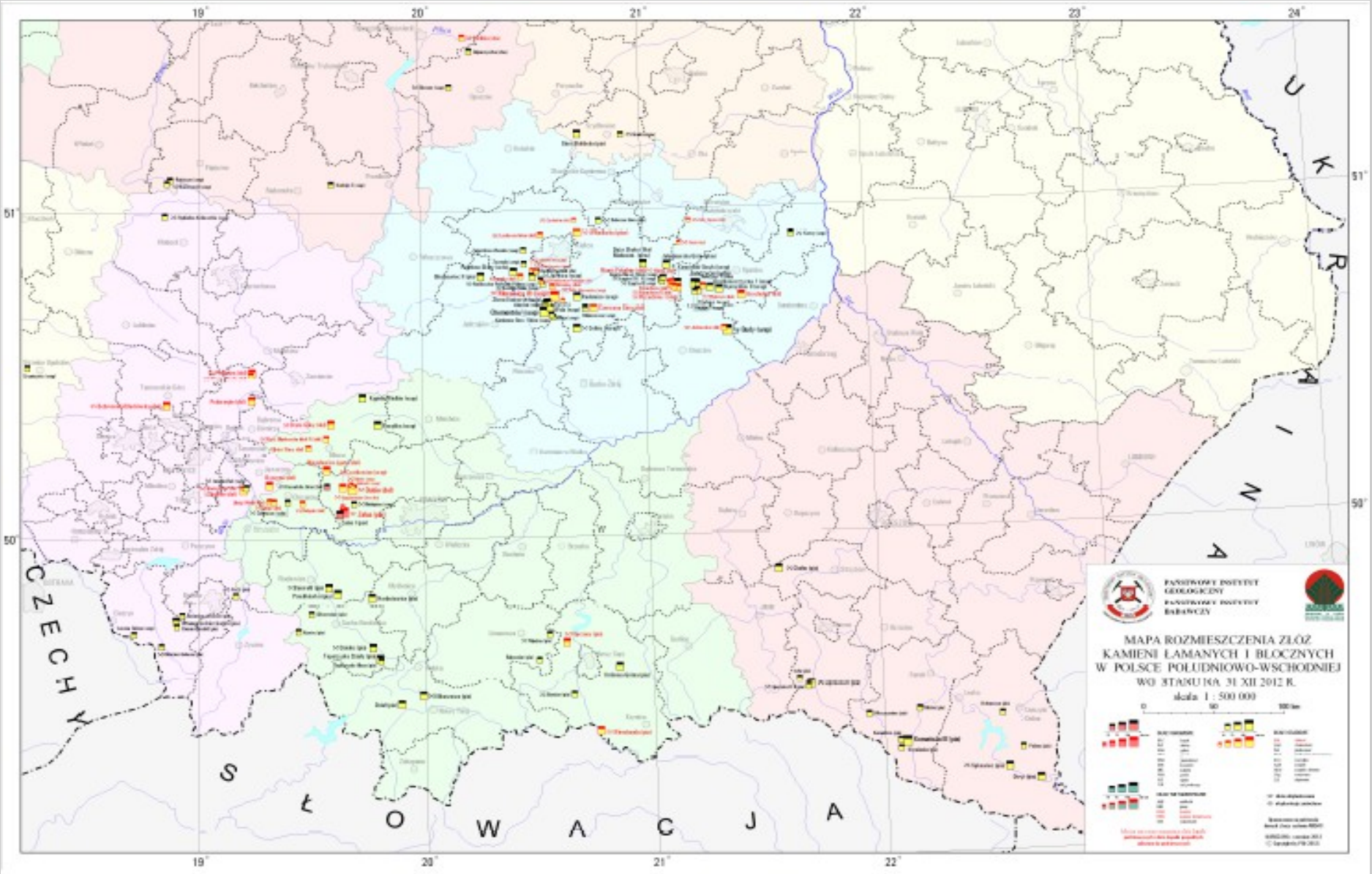

http://surowce-kopalnie.pl/MAPY/2.jpg

2. Epitafium: forma, geneza

Epitafium w sztuce sepulkralnej XVI-XVIII w. czyli czasów reformacji i baroku na Dolnym Śląsku stanowił jeden z typów nagrobków. Zaliczony był do pomników sepulkralnych nie powiązanych z miejscem pochówku. **Słowo „epitafium" oznaczało w starożytności poetycki napis na nagrobku.**

Wykształciło się jako słowno-obrazowa struktura, obejmująca:
- dane personalne osoby upamiętnianej,
- datę jej śmierci, czasem datę narodzin
- wizerunek zmarłego
- przedstawienie religijne lub alegoryczne
- motto życiowe, religijne, psalmy i fragmenty z Biblii
- informacje o pełnionej funkcji życiowej, społecznej

Rodzaje form epitafijnych:

- płaskorzeźbiona płyta - tradycyjna forma średniowiecznego epitafium
- w formie ramy architektonicznej
- w formie arkadowej edikuli
- jako ozdobny kartusz
- jako tablice inskrypcyjne
- o treści religijnej
- w formie heraldycznej
- formy architektoniczne
- formy mieszane
- epitafia z płaskorzeźbionymi postaciami stojącymi

Forma: tablic inskrypcyjnych architektonicznej ramy arkadowej edikuli

Forma: ozdobnego kartusza płaskorzeźbionymi postaciami mieszane

Formy: architektoniczne religijne heraldyczne

Na Śląsku epitafia upowszechniły się dopiero na przełomie XV i XVI w.

Średniowieczne epitafium było apelem do dewocji prywatnej, nakłaniało do adoracji świętych przedstawionych na obrazie lub reliefie, do modlitwy za dusze tych, którzy epitafium ufundowali i zostali na nim przedstawieni.
Charakterystyczny typ – płaskorzeźbiona płyta z inskrypcją na całej powierzchni, lub z napisem obiegającym krawędzie płyty wypełnionej wyobrażeniem aktu adoracji, herbami, gmerkami.

Renesansowa potrzeba uwiecznienia pamięci własnej osoby łączyła akt fundacji z aktem pobożnego czynu – umieszczeniem we wnętrzu lub na zewnątrz kościoła parenetyczno-moralizatorskiego wykładu w obrazowej formie.

Reformatorska doktryna (pocz. XVI w.) znosiła kult świętych jako pośredników w drodze do zbawienia wiecznego, znosząca msze i modlitwy za zmarłych, ukształtowała nową funkcję ideową epitafium.
Temat religijny stał się ilustracją wydarzeń historyczno-biblijnych, wzbogacone zostało o element moralizatorskiego pouczenia.

Jan Harasimowicz ,,Mors Janua Vitae" – Śląskie epitafia i nagrobki wieku reformacji" Wrocław 1992

J. Pokora ,,Śląskie płyty nagrobne z metalowymi aplikacjami z XIVw." , RSS IX 1973 r.

Konstanty Kalinowski ,,Rzeźba Barokowa na Śląsku" Warszawa 1986 r.

Śląskie epitafia i „epitafijne” nagrobki spełniały dwie funkcje: ***pomnikowe,*** utrwalające w społecznej pamięci osoby zmarłych i ich rodziny, a jednocześnie stanowiły w przestrzeni świątyń tzw.***„kościół obrazowy”*** dokumentujący bogaty świat przeżyć i postaw religijnych. Do zadań rzeźbiarzy-artystów należało jak najlepiej wyrazić bogaty świat uczuć zmarłego, postawy, dogmaty religijne i pouczyć dalsze pokolenia.

Prym w działalności artystyczno-kamieniarskiej wiodły oczywiście główne miasta Dolnego Śląska takie jak: **Wrocław, Legnica, Świdnica, Strzegom, Kłodzko**. To właśnie w okolicach tychże miast wydobywano kamienie i do tychże miast zjeżdżali artyści, kamieniarze, aby zapewnić sobie intratne zlecenia.

Obok najbardziej znanych ośrodków: Wrocławia i Świdnicy, zaczęły powstawać wszędzie tam, gdzie ożywiona działalność budowlana skupiała zespoły kamieniarzy i rzeźbiarzy-dekoratorów m.in. **w Legnicy, Brzegu, Chojnowie, Oleśnicy, Ziębicach.**
Około 1570 r. kamienne epitafia występowały już niemal na całym Śląsku.
Wykonywano je głównie z miejscowego piaskowca, pokrywając kamień często barwną polichromią. Rzadko łączono piaskowiec np. z marmurem, wyjątkowo z brązem.
W Legnicy – stosowano różne odmiany piaskowca polichromowanego, często złoconego.

Pewną liczbę epitafiów, zazwyczaj skromniejszych rozmiarów i form wykonywały lokalne, mniejsze warsztaty rzeźbiarskie i kamieniarskie w: **Bolesławcu, Złotoryi, Lwówku, Kożuchowie, Szprotawie, Głogowie, Jaworze, Świdnicy, Strzegomiu, Dzierżoniowie i Ząbkowicach.**

Najbardziej znani artyści i ich warsztaty: Michał Fleiser (XVIw), Valten Hofman, Baltazar Schnitzer, Michał Kramer, Mistrz Nagrobka Bocków, Kasper Berger, Jakub Salzmann, Marcin Pohl.

Do lat 30-tych XVIIw. powstawały na Śląsku epitafia przeciwstawiające podziały architektoniczne, o coraz bardziej plastycznej rzeźbie i coraz bujniejszej dekoracji. Powstawały wielokondygnacyjne formy architektoniczne, wielkie figury, zespoły figur, dekoracje. We Wrocławiu i Legnicy trwały próby rozwiązania narastającej sprzeczności pomiędzy architekturą i dekoracją, na rzecz tej drugiej. Epitafia powstawały poprzez rozbudowę niezwykle plastycznych ornamentów, nadając im mięsiste formy, światłocieniowe kompozycje rzeźbiarskie, niezwykle dynamiczne. Takie właśnie epitafia powstawały w warsztatach Legnickich.

W 1 poł. XVIIw. produkcja płyt osłabła ze względu na wojnę trzydziestoletnią.

Tworzono głównie epitafia inskrypcyjne, rzadziej edikulowe, ołtarzowe, postaciowe. Chętnie zestawiano różnorodne gatunki kamienia, łączono z metalem.
Tylko Legnica utrzymała wysoki poziom rzeźby sepulkralnej, natomiast reszta pracowni znacznie osłabła, niektóre całkowicie zamarły jak np. warsztat brzeski.

W dalszych latach powstał nowy ośrodek w Głogowie, a następnie niektóre ożywiły się np. w Świdnicy, Ząbkowicach, Jaworze, Kożuchowie, Gryfowie.

3. **Epitafium Melchiora Brichsel z płd. elewacji kościoła św. Elżbiety we Wrocławiu.**

Projekt finansowany przez Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego.

Prowadzony dzięki uprzejmości Ks. Proboszcza Parafii rzymsko-Katolickiej p.w. Św. Elzbiety we Wrocławiu oraz Prezesa OW ZPAP we Wrocławiu.

„Podtrzymywanie i upowszechnianie tradycji narodowej, pielęgnowanie polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej - *Badania i dokumentacja płyty pamiątkowej Melchiora Brichsel z 1678r jako tła i tradycji Wrocławia dla wielu osobistości kultury, sztuki i nauki oraz wybitnych gości Wrocławia - warsztaty dokumentacyjne" w terminie III-VI 2017 r.*
Projekt prowadzony przez Sekcję Konserwatorów Dzieł Sztuki przy OW ZPAP we Wrocławiu.

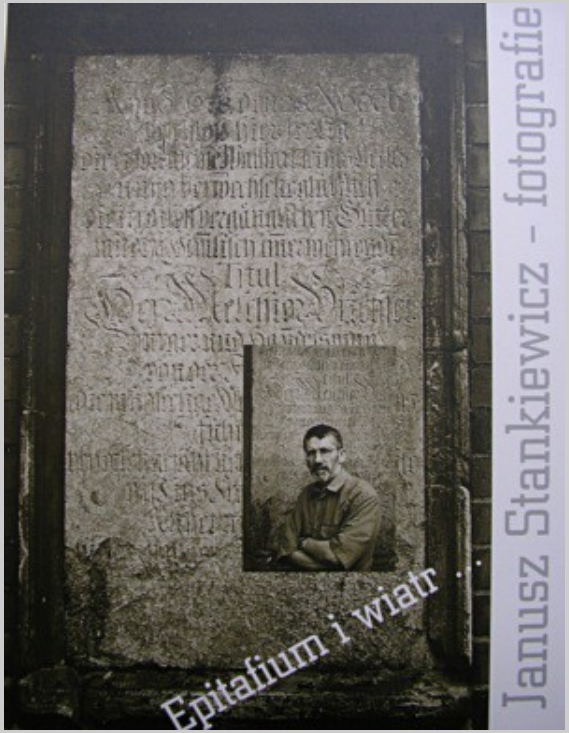

Płyta epitafijna Melchiora Brichsel 1678r.

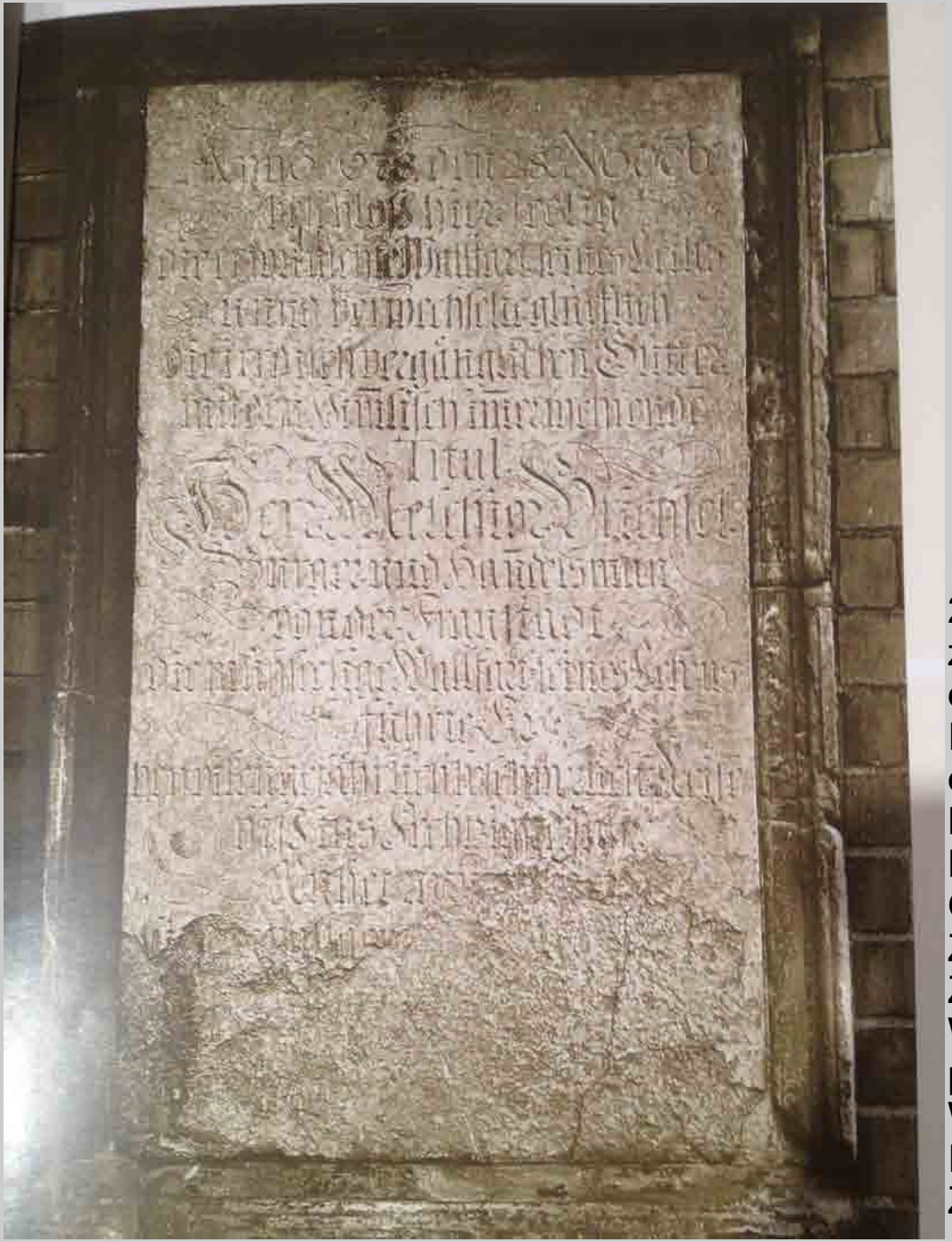

Anno 1678 den 28. November
Beschloss hier seelig
Die erwünschte Wallfart seines Leibens,
Uund verwechselte glücklich
Die irrdisch vergänglichen Gütter
Mit den Himmlisch immer wehrenden
Titul
Herr Melchior Brichsel
Bürger und Handelsmann
von der Fraustadt.
Die mühseelige Wallfahrt seines Lebens
führte Er
bey vielen gefährlich beschwerlichen Reisen
Biss ins Sechtzigste Jahr
Ruhet (nur allhier bis zur allgemeinen
Aufferstehung)

28 listopada Anno Domini 1678
zakończył tu błogo
doczesną wędrówkę swego ciała
I szczęśliwie zamienił przemijające ziemskie
dobra
Na wieczne zasługi w niebie
Pan Melchior Brichsel
Obywatel i Kupiec
Ze Wschowy
Znojna pielgrzymka jego żywota
Wśród licznych uciążliwych i niebezpiecznych
podróży
Wiodła go aż po sześćdziesiąty rok życia
I teraz spoczywa tutaj aż po Dzień
Zmartwychwstania

Autor – Janusz Stankiewicz „Fotografie”- „Epitafium i wiatr” BWA Wrocław 2005

W nocy z 17/18.07.2001 r płyta spadła
i stłukła się w wyniku silnych ulew deszczu,
piorunów podczas trwającej burzy.

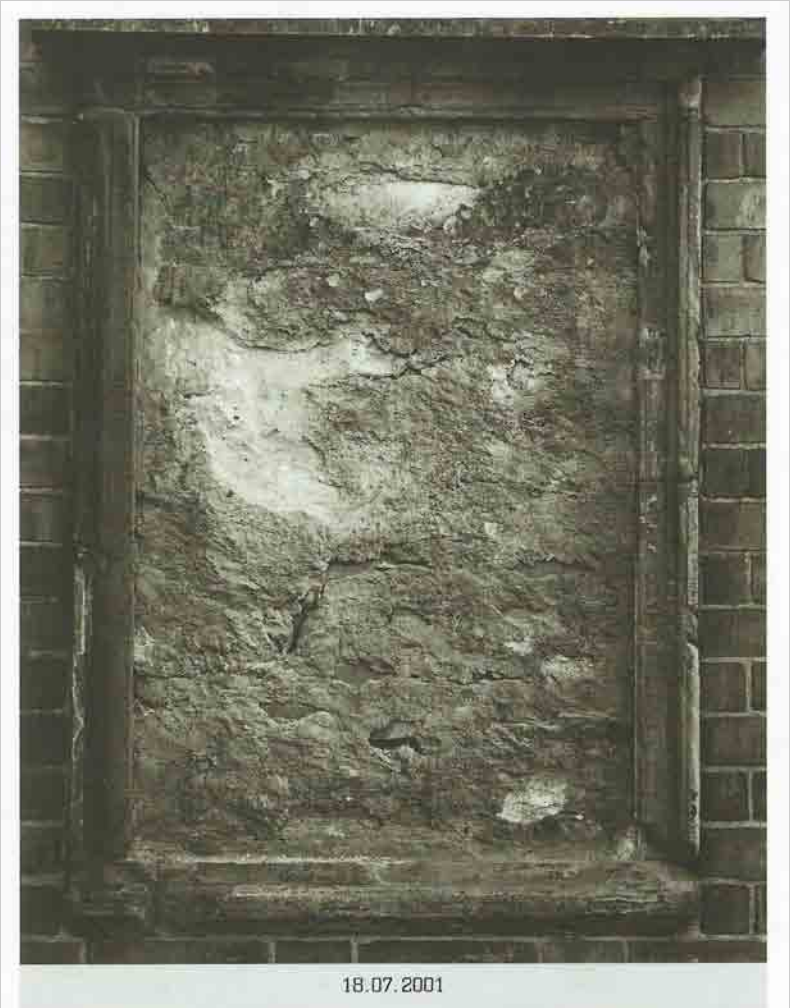

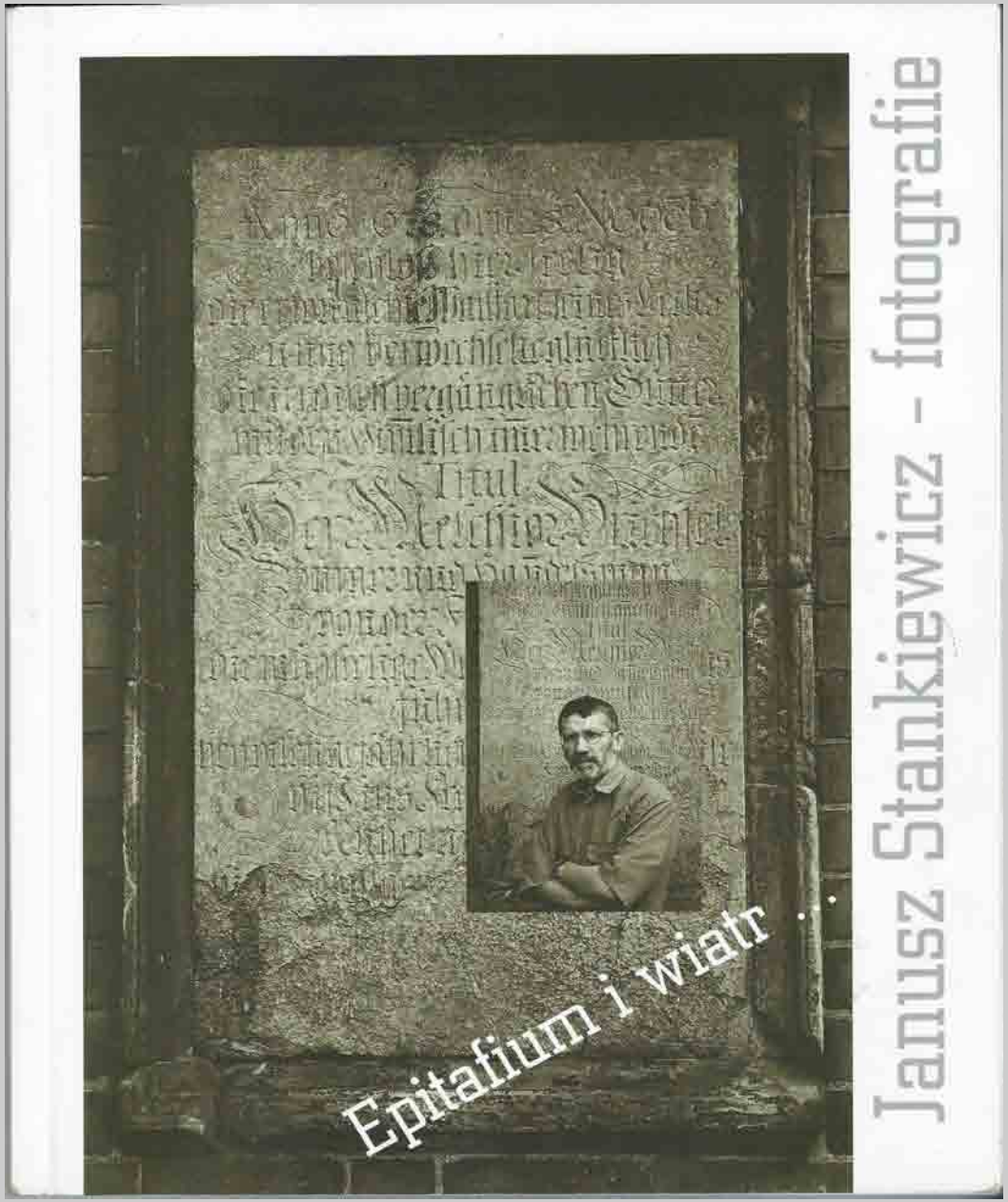

Kilkanaście osobistości, głównie z Wrocławia na tle płyty (z ok. 500 osób) na fotografiach artysty Janusza Stankiewicz:

- Broda Jarosław
- Dudek-Dürer Andrzej
- Dutkiewicz Rafał
- Górski Andrzej
- Hałas Józef
- Ilkosz Jerzy
- Kapuściński Ryszard
- Łagiewski Maciej
- Małachowicz Edmund
- Mazur Ryszard
- Miodek Jan
- Podsiadły Leon
- Preis Kinga
- Radosz Ireneusz
- Różewicz Tadeusz
- Sachs Reiner
- Skoczylas Jerzy
- Stankiewicz Eugeniusz Get
- Tokarczuk Olga
- Wajda Andrzej
- Wieczorek Piotr
- Zdrojewski Bogdan
- Żelechower-Aleksiun Mira

-

4. Projekt zbiegł się z obchodami 500 lecia Reformacji w Polsce i w Europie

Wschowa (niem. Fraustadt) – miasto w województwie lubuskim. Niemiecka nazwa **Fraustadt** odwołuje się bezpośrednio do **Matki Bożej**, którą otaczano w mieście kultem. W wiekach XVI i XVII miasto było ośrodkiem luteranizmu. XVII wiek to okres dalszego rozwoju miasta.

Melchior Brichsel - obywatel i kupiec ze Wschowy (zm. 28 listopada 1678)

Samuel Fryderyk Lauterbach (ur. 30 października 1662 we Wschowie, zm. 24 czerwca 1728 w Wschowie) – niemiecki luterański teolog i historyk. Lauterbach stworzył wiele dzieł teologicznych i historycznych. Uważał się za następcę swego protektora Valeriusa Herbergera. Był autorem pierwszej niemieckojęzycznej historii Polski.

Valerius Herberger (ur. 21 kwietnia 1562 we Wschowie niem. Fraustadt, zm. 18 maja 1627 tamże) – kaznodzieja, teolog luterański. Działał jako poeta kościelny, nauczyciel i pastor we Wschowie. Urodzony we Wschowie w rodzinie kuśnierza. Jest autorem protestanckich hymnów, z których jeden (Valet will ich dir sagen, du arge falsche Welt, tłum. pol. Już się to żegnam z tobą, świecie niestateczny) jest wciąż w użyciu w polskich śpiewnikach ewangelickich. Przez wielu był nazywany „małym Lutrem”.

W Maju 2017 r obchodzone są we Wrocławiu uroczystości z okazji 500-lecia reformacji, gdyż dokładnie pół tysiąca lat minie w tym roku od historycznego wystąpienia Marcina Lutra w 1517r . Działalność Lutra wywołała szerokie echa nie tylko w Niemczech, ale i w całej Europie. Reformacja zmieniła historię Kościoła, wpłynęła na rozwój życia społeczno-politycznego Europy i innych kontynentów, oddziaływała na literaturę i sztukę, współkształtowała od pięciu wieków obraz cywilizacji Zachodu i Europy

5. Warsztaty „in situ” z grupą licealistów oraz nauczycielami z Zespołu Szkół Plastycznych im. S.Kopystyńskiego we Wrocławiu

Przy epitafium omowiono problematykę konserwatorską:

- zasady montażu plyt epitafijnych i rzeźbionych elementów obramowania

- działanie fundamentów i murów oraz procesy w nich zachodzące przy podciąganiu kapilarnym

- działanie współczesnej poziomej przegrody izolacyjnej (nasączanie żywicami dolnych partii murów)

- niszczące działanie soli rozpuszczalnych wodzie

- omówienie pobrania próbek na zasolenie kamienia

- omówienie próbek do badań petrograficznych.

6. Pobranie próbek do badań instrumentalnych

Warsztaty - część II

1. Rysowanie inskrypcji płyty epitafijnej Melchiora Brichsel.

2. Prezentacja wyników badań, wnioski.

3. Spotkanie z Panem Januszem Stankiewiczem.

1. Rysowanie inskrypcji

Rysowanie inskrypcji

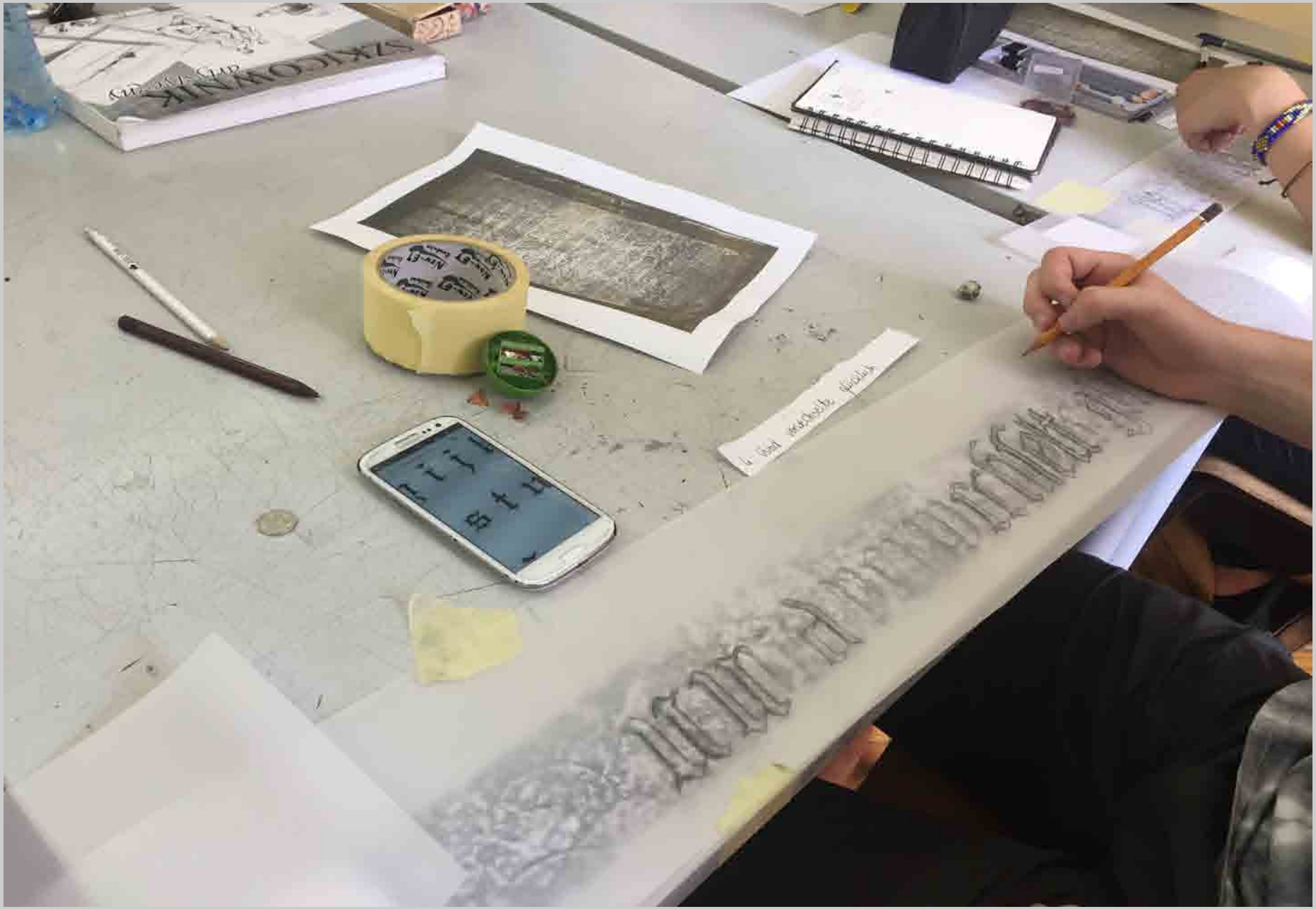

2. Prezentacja wyników badań, wnioski

Charakter petrograficzny piaskowca wskazuje iż prawdopodobnie reprezentuje on dolnośląskie piaskowce ciosowe. Jego stosunkowo drobnoziarnisty charakter typowy jest dla poziomu piaskowców koniackich **synklinorium północnosudeckiego, eksploatowanych w takich złożach jak Żerkowice, Rakowice, Wartowice itd. Badania dr W. Bartz**

Próbka nr 2 (żółtawo-beżowa) - skała osadowa, okruchowa. Jest piaskowiec drobnoziarnisty, składający się prawie wyłącznie z kwarcu, z nikły, udziałem skaleni i ziaren skał. Wielkość ziaren kwarcu nie przekracza około 0,3 mm. Spoiwo ma mieszany charakter, ilasto-krzemionkowy, z udziałem rozproszonego w ich obrębie spoiwa żelazistego. Występujące w niektórych porach drobne nagromadzenia węglanów oraz gipsu należy uznać za składnik wtórny, powstały już po odkuciu ze skały detalu i posadowieniu w miejscu obecnej ekspozycji. Węglany zapewne pochodzą z składników zaprawy montażowej, które w wyniku ekspozycji na działanie zanieczyszczonej atmosfery przekrystalizowały do wtórnego gipsu.

Sklad min,. : kwarc ~65,5%,
skalenie ~0,5 %,
fr. skał ~4,0%,
pory ~19,5%,
spoiwo ~9,5%,
inne ~1,0%

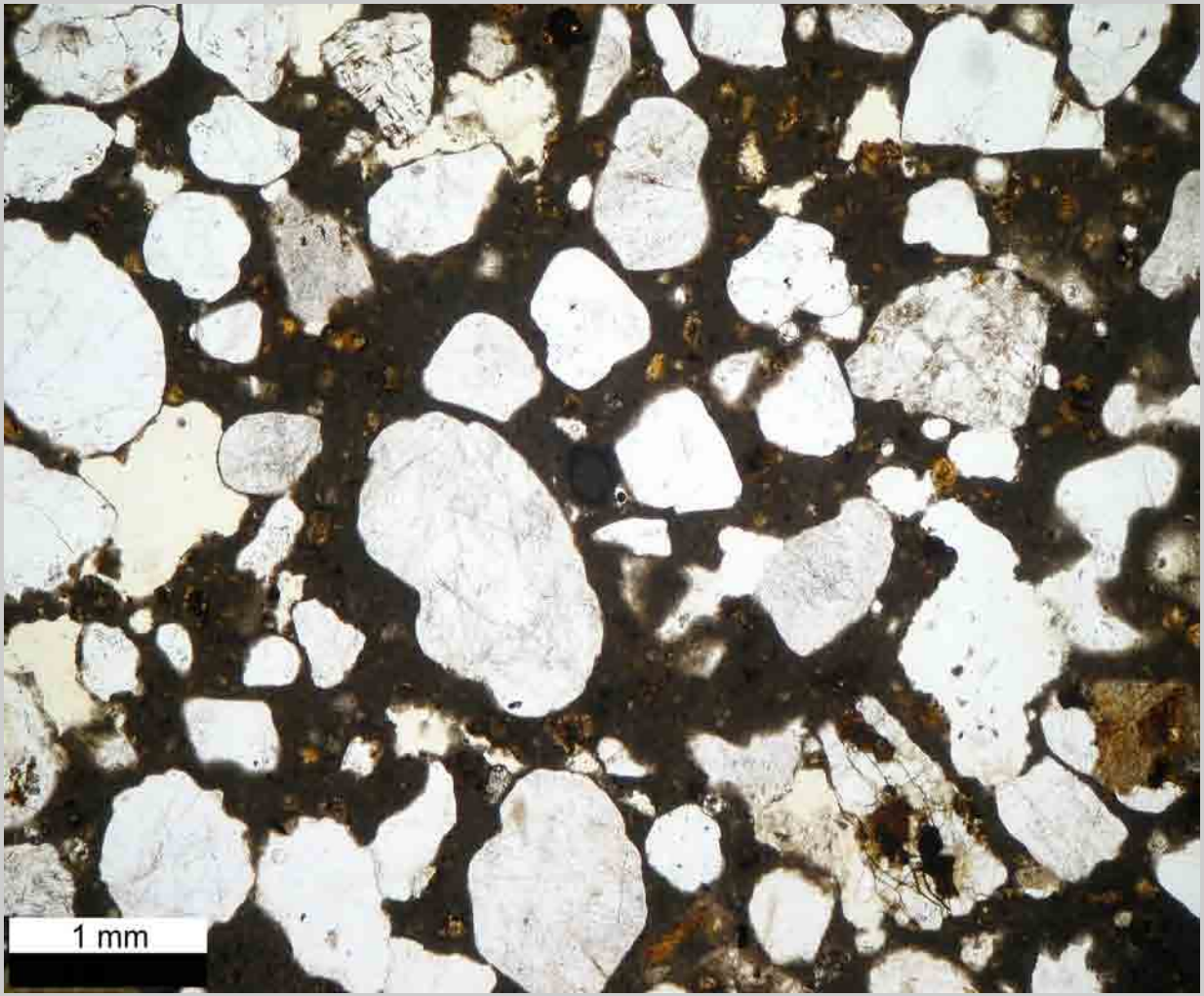

Próbka nr 3 (biało-szara) zaprawa, posiada typowy szkielet ziarnowy (wypełniacz), zdominowany przez ziarna kwarcu, obok których występują fragmenty skał krystalicznych, oraz nieliczne skalenie. Składniki akcesoryczne reprezentowane są przez minerały nieprzezroczyste. Wielkość ziaren nie przekracza około 1,0-1,2 mm. Spoiwo ma mikrokrystaliczny charakter, zbudowane jest głównie z węglanu wapniowego, jest homogeniczne, zawiera dodatkowo liczne relikty faz hydraulicznych – kryształy krzemianu wpania (alit, belit) oraz faz krystalicznych żelazowych (glinożelazian czterowapniowy). Charakter mineralogiczny spoiwa wskazuje, iż zaprawa została przygotowana na bazie wapna z dodatkiem cementu portlandzkiego.

Badania dr W. Bartz

Skład min: kwarc ~29,0%,
skalenie ~3,0 %,
fr. skał ~18,5%,
tło ~49,0%,
inne ~0,5%

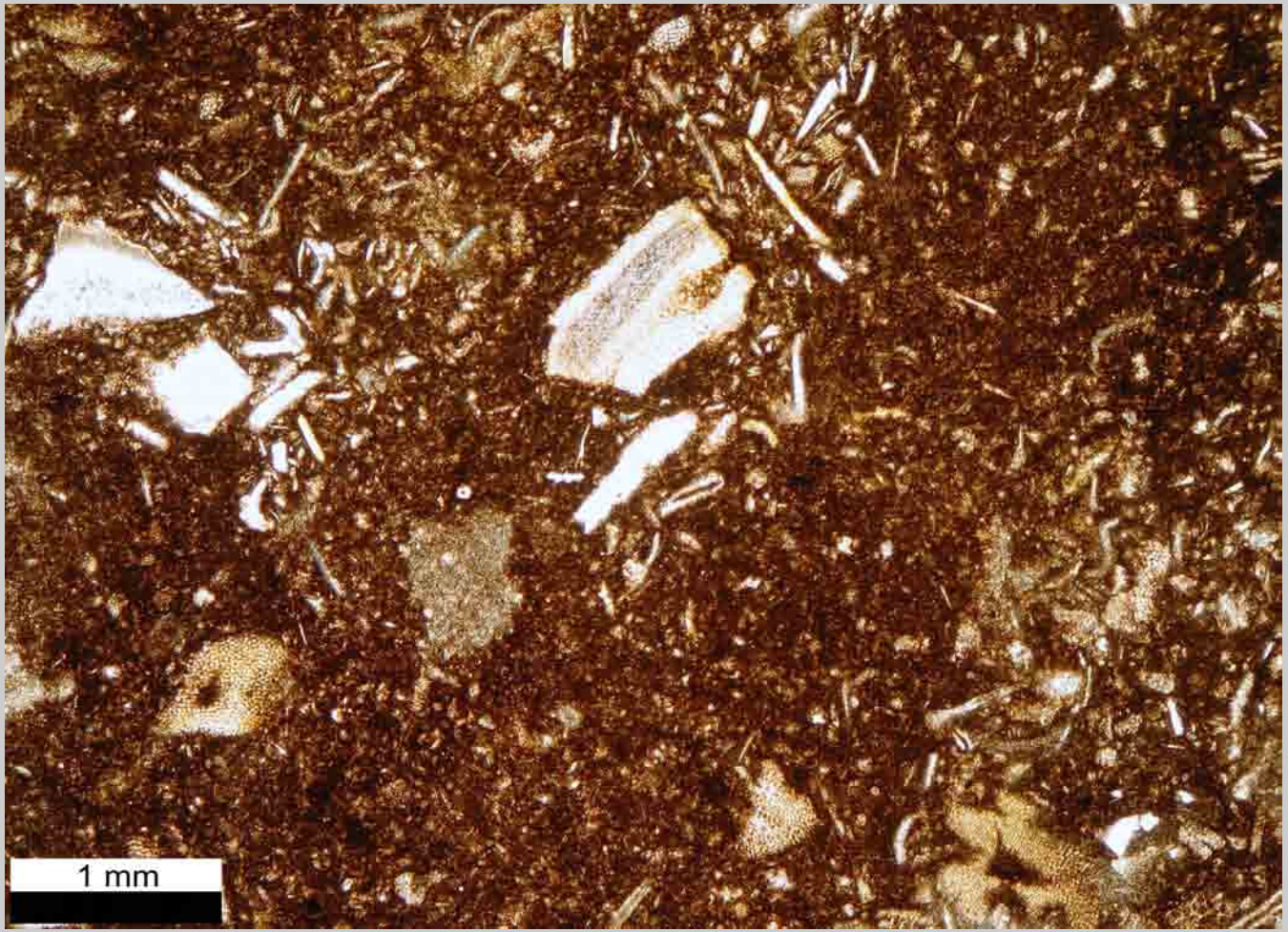

Próbka płyty nr 1 – Próbka czerwono-brunatna, skała naturalna, osadowa, węglanowa. Jest to wapień biogeniczny (biomikryt), zawierający liczne szczątki elementów szkieletowych organizmów żywych, zróżnicowanych w której skład wchodzą fragmenty szkarłupni, ramienionogów, małżoraczków, oraz trylobitów. Brunatna barwa, charakter petrograficzny wskazuje, iż skała ta reprezentuje wapienie paleozoiczne, eksploatowane na **wyspie Olandia, Szwecja** (odmiana czerwonobrunatna)

W przestrzeniach pomiędzy elementami szkieletowymi lokuje się drobnokrystaliczna forma węglanu wapniowego, wykształconego w postaci mułu węglanowego – mikrytu. Wypełnia on praktycznie całkowicie pierwotnie wolne przestrzenie pomiędzy elementami szkieletowymi, co powoduje iż skała nie wykazuje porowatości. Mikryt posiada zmienne zabarwienie, ciemnobrunatne do lokalnie czerwonobrunatnego. Pochodzi ono od rozproszonych w obrębie masy mikrytowej minerałów nieprzezroczystych (żelazowych, przypuszczalnie hematytu).**Badania dr W. Bartz**

Przybliżone stosunki procentowe (objętościowe) w próbce: **węglany ~98,0 %,**
pory ~0,0%,
min. nieprzeźroczyste ~2,0%.

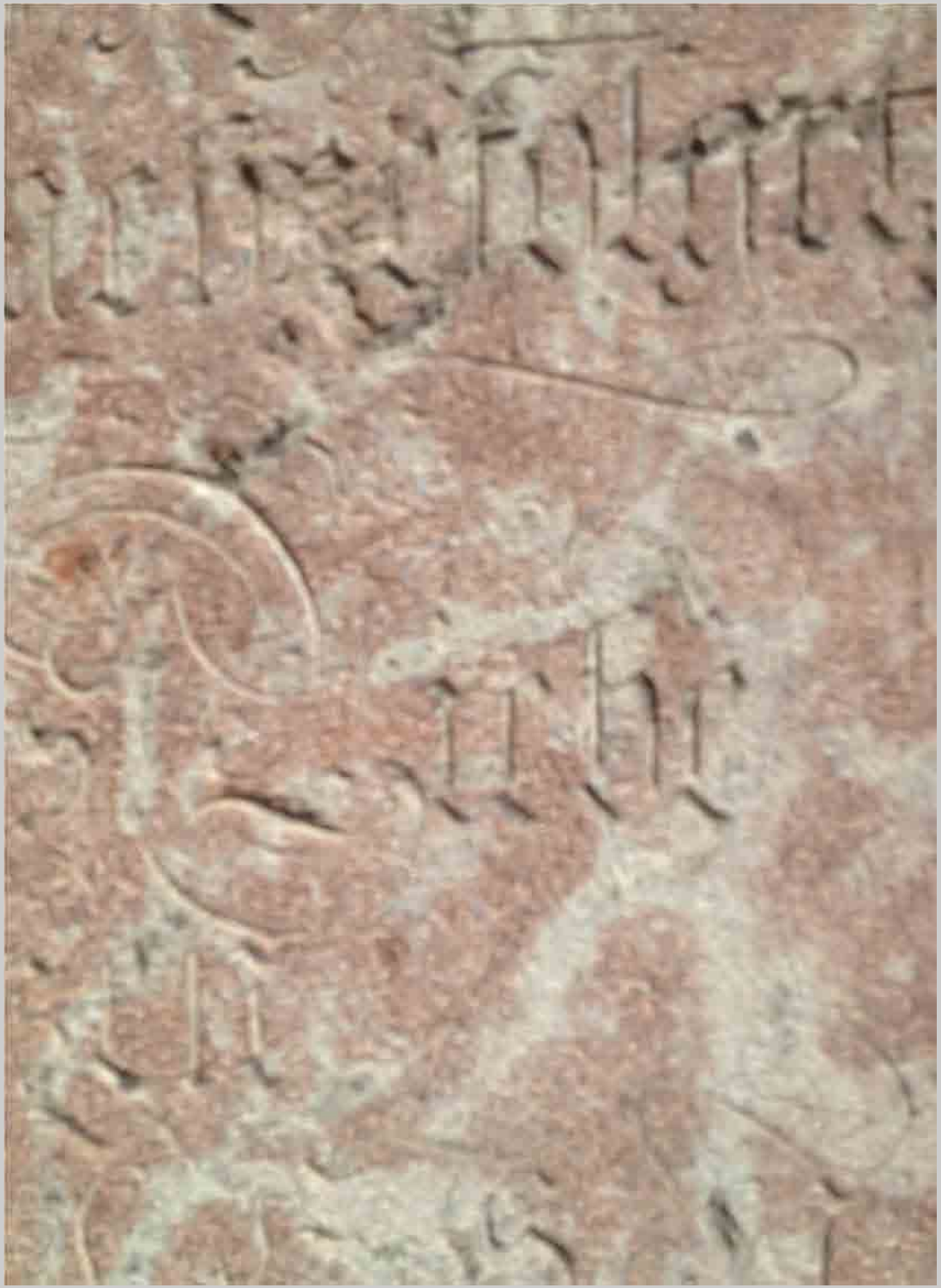

Tak wyglądał oryginalny kamień z płyty Melchiora Brichsel. Był to wapień z wyspy Olandia, ze Szwecji.

3. Spotkanie z Panem Januszem Stankiewicz, autorem kilkuset zdjęć znanych osobistości kultury, sztuki, nauki Wrocławia. Usłyszeliśmy niesamowite historie o swojej pracy i pasji oraz ciekawostki o znanych, sfotografowanych osobistościach.

Sekcja Konserwatorów Dzieł Sztuki
przy OW ZPAP we Wrocławiu

przyznaje

DYPLOM

Dyrekcji, nauczycielom oraz uczniom klasy 2L Zespołu Szkół Plastycznych im.Stanisława Kopystyńskiego we Wrocławiu

*za udział w Projekcie finansowanym przez UMWD w zadaniu „Podtrzymywanie i upowszechnianie tradycji narodowej, pielęgnowanie polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej - **Badania i dokumentacja płyty pamiątkowej Melchiora Brichsel z 1678r jako tła i tradycji Wrocławia dla wielu osobistości kultury, sztuki i nauki oraz wybitnych gości Wrocławia - warsztaty dokumentacyjne" w terminie III-VI 2017 r.***

Piotr Wieczorek
Prezes
Związku Polskich Artystów Palstyków
Okręg Wrocławski

Dorota Kowalik-Kociszewska
Przewodnicząca
Sekcji Konserwatorów Dzieł Sztuki
przy OW ZPAP we Wrocławiu

ks. Janusz Radzik
Proboszcz
Parafii Rzymsko-Katolickiej
p.w. Św.Elżbiety we Wrocławiu

C.d.n.

II etapem będzie rokonstrukcja płyty epitafijnej Melchiora Brichsel